

KLEIN ÁGNES, Utak a kétnyelvűséghez. Nyelvek elsajátítása iskoláskor előtt. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2013. (139 lap)

SIMON PFENNINGER egy 2014-es publikációjában olyan téveszmét oszlat el, amely szerint minden körülmények között jobb, ha egy gyermek minél korábban egy másik nyelv birtokába jut. A publikáció azért számít szenzációnak, mert a gyermekkori nyelvtanulás az utóbbi időben az érdeklődés előterébe került, és sokan az eredményesség és gyors siker reményében megtesznek mindent annak érdekében, hogy gyermekeik minél előbb valamilyen formában egy másik nyelv hatása alá kerüljenek. Köszönhető mindez olyan kutatások metaanalízisének (pl. BIALYSTOK–BARAC 2013), amelyek a többnyelvűség előnyeit hangsúlyozzák nemcsak gyermekkorban, de az idősebb korban is, valamint a korai többnyelvűség egészségmegőrző hatásaira is rávilágítanak. Adataikkal bizonyítják, hogy az idősebb korra jellemző idegrendszeri megbetegedések (például az Alzheimer-kór) is ritkábbak a többnyelvű populációban. Mivel ezek az eredmények mindenki érdeklődését felkeltik, a média is szívesen foglalkozik ilyen témájú cikkekkel, így az olvasónak nem kell szakembernek lennie ahhoz, hogy megértse a többnyelvűség hasznosságát.

PFENNINGER tanulmányában viszont azt bizonyítja, hogy ha nem megfelelő módszerrel és életkorban találkozik a gyermek a második nyelvvel, akkor a korai nyelvtanulásnak nincsen különösebb haszna. Hangsúlyozza, hogy állításai nem vonatkoznak a korai, immerziós vagy természetes nyelvelsajátításra, de az 5-6 éves korban, iskolai körülmények között kezdődő második nyelvtanulásnak egyértelműen kimutatható pozitív eredményei nincsenek. Ha nem otthon, a családban, hanem szervezett keretek között történik a második nyelv tanulása, akkor szerencsésebb a későbbi kezdés. Ez egyrészt hatékonyabbá teszi a tanulási folyamatot, mert a gyermek gondolkodása érettebb, másrészt kíméli az államok büdzsáját, mivel a korai nyelvoktatásra szánt pénzt PFENNINGER nem tartja jó befektetésnek (2014).

Magam több mint 20 éve foglalkozom gyermekkori többnyelvűséggel, és saját kutatásaim eredményei megerősítettek abban, hogy a korai kétnyelvűségnek számos jótékony hatása van a gyermek kognitív fejlődésére, a későbbi tanulási folyamatokra, a kommunikációs készségekre, a nyelvi tudatosságra, és még sorolhatnánk a további előnyöket. Fenntartás nélkül támogattam a minél korábbi életkorban megkezdett második nyelvelsajátítást. Azt örömmel vettem tudomásul, hogy a természetes körülmények között két- vagy többnyelvűvé válókra, az egészen korai többnyelvűekre a PFENNINGER-féle kutatás eredménye nem érvényes, tehát az eddigi nézeteim továbbra is érvényesek. Ugyanakkor aggodalommal tölt el az, hogy az egyik végtelből a másikba eshetünk a korai többnyelvűség kialakításának létjogosultságával kapcsolatban. Különösen, ha az olvasók nem a

gyermekkorai vagy a későbbi többnyelvűség kutatói. Ezért is vettem különös érdeklődéssel kezembe Klein Ágnes könyvét.

A gyermekkorai többnyelvűség kialakulásának lehetőségei országonként különbözőek, Magyarországon is sajátos a helyzet. A lehetőségek függnek attól, hogy a társadalom különböző színterein hány nyelv használható, az ország milyen nyelvpolitikát tart fontosnak, mennyire tiszteli a területén élő kisebbségeket, milyen mértékben adja meg a kisebbségekhez tartozóknak a jogot az anyanyelven való fejlődésre, az anyanyelvhasználatra. A nyelvi jogok érvényesítésének lehetősége kiterjed a kisebbségi óvodák és iskolák működtetésére is.

Klein Ágnes könyvében a magyarországi németek számára biztosított nemzetiségi óvodák sokféleségéről, hatékonyságáról, az ott dolgozó óvónők és dajkák nyelvtudásszintjéről, problémáiról, a szülők elvárásairól végzett kutatásáról tájékoztatja az olvasót. A hiteles és rendkívül érdekes olvasmány tárgyyszerűen elemzi a magyarországi helyzetet, és az olvasóban csak alátámasztja az eddigi aggodalmakat, miszerint valóban jól csináljuk-e, ez-e az igazi célunk a nemzetiségi óvodák és iskolák működtetésével.

Mielőtt rátérnék a könyv elemzésére, meg kell osztanom az olvasókkal azt a tapasztalatomat, hogy bár Magyarországon működnek német (és némely más) nemzetiségi óvodák és iskolák, azok céljai mintha nem lennének azonosak az eredeti célokkal. Egyrészt a nemzetiségi óvodákba és iskolákba nem csak a nemzetiséghez tartozó gyermekek és fiatalok járnak. Sok szülő abban a reményben írhatja gyermekét nemzetiségi iskolába, hogy a gyermek elit kétnyelvűvé válik, minél előbb jól megtanulja a másik nyelvet. Ez jellemző elsősorban a német nemzetiségi intézményekre. Másrészt, az olyan gyermekek számára, akik valóban beszélnek otthon a nemzetiségi nyelv változatát, diglosszia helyzet alakul ki, hiszen a nemzetiségi óvodákban és iskolákban nem a nyelvjárást beszélnek és tanítják, hanem az adott nyelv köznyelvi változatát (GYIVICSÁN 2003, BORBÉLY 2014). További probléma az óvodapedagógusok és tanítók megfelelő nyelvi kompetenciájának hiánya. A szülők elvárásai inkább arra irányulnak, hogy a gyermek minél előbb kezdjen el tanulni egy nyelvet, de nincsenek kellő ismereteik a korai nyelvsajátítás folyamatáról, ezért sok esetben csalódottan alkotnak negatív véleményt az oktatási intézményről, nem látják eredményesnek a gyermekek nyelvtanulását.

Klein Ágnes könyve pontosan arra világít rá, hogy a kétnyelvűvé válás lehetőségei a mai Magyarország nemzetiségi óvodáiban nem adottak, és ennek számos tényezője van.

A szerző igyekszik bemutatni a nyelvsajátítással, másodiknyelv-elsajátítással, kétnyelvűséggel kapcsolatos elméleteket. Az első fejezet az első nyelv elsajátításával foglalkozik. Ismerteti az alapvető nyelvsajátítási elméleteket, azonban a legújabb nézetek elkerülték a szerző figyelmét, így kimaradt az ismertetésből a BRIAN MACWHINNEY nevéhez kapcsolódó versengési elmélet. Ez azért sajnálatos, mert MACWHINNEY kutatásainak egy része éppen a magyar gyermeknyelvre írá-

nyul (vö. BATES–MACWHINNEY 1989). Szintén a bevezető részben olvashatunk a kritikus periódus elméletének korábbi szemléletéről, amely szerint a második nyelv elsajátítása csak egy bizonyos életkorig lehet sikeres, azonban a későbbiekben visszatér erre az elméletre, és megemlíti, hogy vannak kutatások, amelyek eredményei ellentmondanak a korábbi nézeteknek (52). A kritikus periódus elméletének ismertetésekor Klein Ágnes átveszi azt a nézetet, miszerint az akcentusmentes nyelvelsajátítás csak kisgyermekkorban történhet meg, és a kisgyermekkori kétnyelvűség egyben akcentusmentességet is eredményez. Ezzel vitatkozni lehet, mint ahogy a recensens kutatásaiból is kiderül, az akcentus kérdése annál lényegesen összetettebb, minthogy az elsajátítás életkorára korlátozzuk (vö. NAVRACSICS 1999, 2000). Klein Ágnes könyvében hivatkozik egy 1976-os kutatásra (33), amelyből kiderül, hogy tévéből nem tud egy kisgyermek elsajátítani egy másik nyelvet. Ez az elmélet is megdőlt: számos esetben a szülők észre sem veszik, hogy a második nyelv elsajátítása beindult a gyermekben annak hatására, hogy sokat néz műsorokat azon a nyelven. A természetes nyelvelsajátítás lényege, hogy nemcsak azt tanulja meg a gyermek, amit megtanítanak neki, hanem a tanulási folyamat implicit, csakúgy, mint az első nyelv elsajátításánál.

A kétnyelvűséggel kapcsolatos elméleti leírás kapcsán (44) pontosítanunk kell a szerző azon állítását, mely szerint a két- és többnyelvűség között a tudományos szakirodalom nem tesz jelentős különbséget. Ezzel ellentétben ma már külön tudományág foglalkozik a kétnyelvűség és a többnyelvűség kutatásával. Külön folyóiratok léteznek attól függően, hogy két vagy több nyelvre vonatkoznak a bennük publikált cikkek. A többnyelvűség ugyanis nemcsak mennyiségi, hanem minőségi különbségeket is generál a nyelvelsajátítás és a nyelvhasználat során.

A korai másodiknyelv-elsajátítás különböző jellegzetességekkel bír attól függően, hogy milyen életkorban kerül a gyermek a második nyelv hatása alá. A szerző hivatkozik KLEIN 1992-es publikációjára, amikor a kor szerinti nyelvelsajátítási típusokat említi. E szerint a felosztás szerint 1–3 év között kétnyelvű (szimultán) elsőnyelv-elsajátítás megy végbe. Fontos azonban felhívni a figyelmet arra, hogy az első 3 évben számos fázison megy keresztül a nyelvet elsajátító gyermek. Ezeknek a fázisoknak a fejlődésében nem érdektelen, hogy egy vagy két nyelvvél kell-e megbirkóznia. DE HOUWER (1995) finomítja is ezt a szemléletet, nem mindegy ugyanis a kialakuló nyelvi kompetencia szempontjából, hogy a második nyelv mikor lép be a gyermek életébe, jelen van-e már a gögicselés időszakában is, vagy az első és a második nyelv elsajátítása között tekintélyes idő telik el (még ha csak hónapokról van is szó), és az első nyelvben már az egy- vagy kétszavas fázisban van a gyermek, amikor találkozik az új nyelvvél. Ezek alapján 3 típust különít el: a kétnyelvű elsőnyelv-elsajátításának periódusát, amely a gyermek születésétől 1 hónapos koráig tart, a kétnyelvű másodiknyelvelsajátítást, amely 1 hónapostól 1 éves korig tart, a korai másodiknyelv-elsajátítást, amely 1 és 3 éves kor között zajlik.

A gyermekkori kétnyelvűség alapkérdése sokáig az volt, hogy vajon a gyermek a két nyelvet egy közös centrumban, vagy már a kezdetektől fogva elkülönülten tárolja. A könyv csak az egységes nyelvi rendszer hipotézist mutatja be. A kódváltás és az interferencia jelenségeit, azok okait nem tárgyalja részletesen a szerző, pedig mindkét jelenség nemcsak gyermekkorban, hanem az egész életen át végigkíséri a kétnyelvűek beszédviselkedését. A kódváltás nem követel magas szintű nyelvtudást mindkét nyelvben, a kódkeverés viszont igen. A gyermekkori interferencia jelenségek sok esetben csak a gyermeknyelvre jellemző túláltalánosítások, és tévesen tulajdonítják azt a nyelvek egymásra hatásának. Ezért amikor kétnyelvű gyermeknyelvi anyagot vizsgálunk, fontos, hogy az adott nyelv gyermeknyelvi változatát vegyük figyelembe, és ne a felnőtt nyelvhez hasonlítsuk a gyermeki megnyilatkozásokat.

A sok elméleti ismeretet színesíti egy rövid leírás három német–magyar kétnyelvű gyermek magyar nyelvi fejlődéséről. Ebből látható, hogy az idő függvényében különböző módon sajátítják el e gyermekek a második nyelvet, de az is világosan érzékelhető, hogy az individuális különbségek egyértelműen megmutatkoznak, így e három esetből messzemenő következtetéseket nem lehet levonni.

A könyv igazán értékes része a 4. fejezet, amelyben a szerző bemutatja azokat a módokat, lehetőségeket, tapasztalatokat és sikereket (vagy sikertelenségeket), amelyek a magyarországi német nemzetiségi óvodák működését jellemzik. Problémaként jeleníti meg a németül beszélő dajkák hiányát. Teljesen egyetérték ezzel a kritikával, és azt a célt is el kellene érni, hogy az óvodákban a második nyelvi inputot biztosító személy nyelvtudása legyen kifogástalan, hiteles, közel anyanyelvi szintű. Ebben a korban a gyermekek a természetes kommunikációból merítenek, tehát annak folyékonynak, zavartalannak kell lennie a második nyelven. A kérdőíves felmérés során kiderült, hogy az óvoda megkezdésekor a gyermekek 95%-a semmilyen formában nem találkozott még a német nyelvvel, csak tud róla, hogy van ilyen nyelv. Nem túlságosan szívderítő annak ismerete, hogy az óvoda elhagyásakor milyen szinten állnak a gyermekek a német nyelvtudással: 84%-uk „igen kevés német nyelvi ismeret birtokában hagyja el az óvodát, illetve ezen belül 21%-uknak nem alakult ki kapcsolata a nyelvvel” (100). Az óvoda kezdete és vége között a tájnyelvet ismerő gyermekek aránya csökkent (1,5%-ról 1%-ra), a köznyelvet értő és kevésbé beszélő gyermekek aránya nőtt (2,2%-ról 8%-ra). Az óvónők 48%-ban nevezték meg problémának a nyelvtudásbeli hiányosságait. A kultúra átörökítése terén 10%-ban azért sikertelen a folyamat, mert a településen a német kultúrának nincs hagyománya. Míg az óvoda számára legfontosabb cél a kultúra átörökítése, ezt követi a köznyelv ismerete, s céljaik sorában csak az ötödik a tájnyelv ismerete, a szülők elsősorban a köznyelv ismerete miatt adják gyermekeiket nemzetiségi óvodába, és a tájnyelv számukra is a legkevésbé fontos. A szülők elégedetlenségének a fő oka is a német nyelv óvodai használati lehetőségeiben gyökerezik. Nem örülnek annak, hogy nem tudnak beszélni a gyerekek, keveslik a célnyelvi szerepjátékokat, egyáltalán keveslik a német nyelvre

szánt időt az óvodában. A nemzetiségi iskolákban tanítók sincsenek megelégedve az óvodákban történő nyelvi fejlesztéssel. Attól eltekintve, hogy a gyermekek sok dalt és mondókát ismernek, nem elég fejlett a szókincsük, és mind a beszédkész-ségük, mind pedig a beszédértésük fejlesztésre szorul.

Visszatértünk tehát a kiindulópontoz. Felmerül a kérdés, hogy vajon Ma-gyarországon kifizetődő-e a korai nyelvtanulás. Klein Ágnes munkájának kö-szönhetően teljesen világossá vált, mi okozza a sikertelenséget. Tudjuk, min és mit kell javítani ahhoz, hogy ez a tevékenység sikeres legyen. Növelni kell a na-gyon magas szintű német nyelvtudással rendelkező óvónők, tanítónők számát. Meg kell értetni a szülőkkel, hogy a gyermekkori nyelvelsajátítás egy hossza-dalmas folyamat, amelynek azonnal nem lehet látni az eredményét. Mégis a ké-sőbbi életben rengeteg előnnyel rendelkezhetnek azok a gyermekek, akik már igen kicsi koruktól kezdve arra kényszerülnek, hogy két nyelvnek a struktúráját, használati szabályait elsajátítsák. Éppen ezért nagyon fontos, hogy Klein Ágnes könyvének elolvasása után aktívan tegyünk annak érdekében, hogy a nemzetisé-gi óvodákban és bármely más gyermekintézményben, ahol nyelvet lehet elsajátí-tani, a megfelelően képzett szakemberek álljanak rendelkezésre.

A könyv tehát rendkívül hasznos olvasmány mindazoknak, akik tenni szeret-nének azért, hogy a nyelvtanulás népszerű, kívánatos és hasznos tevékenység le-gyen már kora gyermekkorban is. A megfelelő szakemberekkel, a megfelelő módszerekkel és a megfelelő körülmények között.

Irodalom

- BATES, ELIZABETH–MACWHINNEY, BRIAN 1989. Functionalism and the Competition Model. In: MACWHINNEY, BRIAN–BATES, ELIZABETH szerk., *The Crosslinguistic Study of Sentence Processing*. Cambridge, Cambridge University Press. 3–73.
- BIALYSTOK, ELLEN–BARAC, RALUCA 2013. Cognitive Effects. In: GROSJEAN, FRANÇOIS–LI, PING, *The Psycholinguistics of Bilingualism*. Wiley-Blackwell. 192–212.
- BORBÉLY ANNA 2014. *Kétnyelvűség*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- DE HOUWER, ANNICK 1995. Bilingual Language Acquisition. In: FLETCHER, PAUL–MACWHINNEY, BRIAN szerk., *The Handbook of Child Language*. Blackwell. 219–250.
- GYIVICSÁN ANNA 2003. *A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói 1–2*. Békéscsaba, Ma-gyarországi Szlovákok Kutatóintézete.
- NAVRACSICS JUDIT 1999. *A kétnyelvű gyermek*. Budapest, Corvina.
- NAVRACSICS JUDIT 2000. The acquisition of Hungarian phonology by trilingual children. *Govor 17/2*: 141–154.
- PFENNINGER, SIMONE E. 2014. The Literacy Factor in the Optimal Age Debate: a 5-Year Longitudinal Study. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*. URL: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13670050.2014.972334#.VOxcjSzzzcs>. (2014. 12. 20.).

NAVRACSICS JUDIT